

godine. »Niti jedna od suprotstavljenih ideoloških strana, ni Komunistička partija ni religijske institucije nisu bile sposobne ostvariti nacionalno jedinstvo hrvatske nacije. Inteligencija, potekla iz različitih društvenih i ideoloških sredina bila je baš ona, koja je pridonijela nacionalnom jedinstvu.«(187.) Dakle, u prvoj fazi intelektualci su postali glasnogovornici hrvatskih nacionalnih ciljeva, da bi kasnije do istih shvaćanja došli i novi liberalni elementi u partiji, iako su oni govorili u terminima 'klasne borbe', za razliku od intelektualaca, koji su upotrebljavali i nacionalne i klasne reference. Osnovno je, u to vrijeme, da ni intelektualci niti partijsko vodstvo zapravo ne dovode u pitanje državu ili sustav same po sebi, nego traže dosljednu primjenu temeljnih partijskih načela, i to osobito onih koji su se ticali hrvatskih nacionalnih interesa. U trećoj fazi pokret je zadobio masovnu podršku. Ali, on zapravo nikad nije bio organizacijski čvrst, nego kombinacija djelatnosti različitih grupa, od kojih su tri središta najvažnija: Matica hrvatska (»Duša pokreta su bili intelektualci koji su se okupili oko MH«), vrh SKH i studenti na Sveučilištu (»pravi idealisti pokreta«). Uloga partijskog vodstva bila je ogromna, ali mu je nedostajalo moći i sposobnosti da transformira masovnu podršku u političku akciju (189.). »Progresivci su postali narodni tribuni, ali jedino političko oružje koje su imali bile su neorganizirane mase.« Komentirajući hladan, pa i negativan politički odnos Zapada prema pokretu, autor ističe da je partijsko rukovodstvo propustilo ozbiljnije se baviti pitanjem odnosa Zapada i Istoka.

U kontekstu nacionalne povijesti ova se zbivanja, po Čuvalu, mogu prepoznati kao nastavak hrvatske nacionalne borbe započete sredinom 19. stoljeća, a koja se od tada kretala neprestano kroz dva opredjeljenja – za hrvatsku državnost u Jugoslaviji i za njenu potpunu neovisnost. Hrvatski nacionalni pokret u mnogočemu, po autoru, liči na HSS Stjepana Radića: u dihotomiji starčevićanstva i jugoslavenstva Radić je bio između – nije tražio rušenje Jugoslavije, nego hrvatsku državnost u njoj (190.).

Knjiga ima sedam poglavlja: Izvori i ideologija modernog hrvatskog nacionalizma (5.–21.), Decentralizacija sredinom šezdesetih i nacionalno pitanje u Jugoslaviji (22.–45.), Razvoj hrvatskog osvješćenja šezdesetih (46.–76.), Hrvatski nacionalizam i jugoslavensko gospodarstvo (77.–103.), Kulturni nacionalizam (104.–125.), Socijalni elementi hrvatskog nacionalnog pokreta (126.–157.), Put u Karadordevo (158.–186.) i Zaključak (187.–195.).

Opsežne bilješke (210.–253.) i bibliografija (254.–271.) svjedoče da je autor svoju analizu iscrpno argumentirao, koristeći svu tada postojeću literaturu različite provenijencije a također i komentare u svjetskom tisku onog doba. Treba pohvaliti jednostavnost stila koja bi, uz potrebu da se i domaća javnost upozna s vrijednom analizom ovih zbivanja, trebala biti preporuka hrvatskom prijevodu ove monografije.

Katarina Spehrić

DARKO SAGRAK, Zagreb 1941.–1945., vlastita naklada, Zagreb, 1995., 285 str., ilustr.

Pitanja vezana za povijest NDH vrlo su osjetljiva i povjesničari se često razilaze u svojim interpretacijama. U doba komunističkog sustava mnoga su se pitanja prešućivala, ili su bila rezervirana za tiskovine i knjige koje su izlazile u emigraciji, a dobro znamo da su one bile nedostupne javnom mijenju. Nastankom samostalne Hrvatske

otvorenije se i svestranije prišlo ovoj problematici, s težnjom da se rasvjetle i spoznaju neka pitanja iz tog razdoblja. Takav pristup ima i ova knjiga Darka Sagraka.

Darko Sagrak, pravnik i publicist koji živi i radi u Grazu, u posljednjih se nekoliko godina intenzivno bavi proučavanjem razdoblja NDH. Kao sinteza njegovih eseja, zapisa i reportaža nastala je i ova knjiga Zagreb 1941–1945. U predgovoru svojoj knjizi autor je naglasio kako je svjestan da je »dirnuo u osinjak«, ali smatra da Hrvati imaju pravo na priču »druge strane« nakon 45 godina mistificiranja NDH i poistovjećivanja s najgorim zločinima. Knjigu posvećuje bleiburškim žrtvama i svima palima za Hrvatsku.

Zagreb 1941.–1945. nosi podnaslove: Sutton Banovine Hrvatske, Uskrišenje NDH i Prve godine u Titovoj Jugoslaviji. Pregled započinje naslovom Od Banovine Hrvatske do NDH. Autor se kratko osvrće na zbivanja u Europi, početak Drugog svjetskog rata i napredovanje Nijemaca. Zanima ga kako se ti događaji odražavaju na političke prilike u zemlji (pristupanje Jugoslavije Trojnom paktu), izvješćuje što dnevni tisak u Banovini piše o prilikama u svijetu i zemlji. Usporedno s tim prati svakodnevni život Zagrepčana: kako su dočekali Novu godinu 1941., gdje su se okupljali, koje pjesme su bile rado slušane... Čitatelj pred sobom ima kroniku ovog razdoblja koja pokušava obuhvatiti različite segmente života Zagreba. Ponekad su to interesantne crtice, obojene lokalnim koloritom (odlomak o uličnim pjevačima, dućandžiji Mati i brusničima noževa, o zagrebačkim fijakerima i taksi službi »Autozov«...). Autor je proveo svoje djetinjstvo u Zagrebu i svjedok je tog vremena (rođen je 1934.), što se primjećuje u pojedinim odlomcima knjige i daje joj određenu notu subjektivnosti.

Problem kojem je Sagrak posvetio dosta prostora u svojoj knjizi je rađanje ustaške ideologije i proces stvaranja NDH. Donosi tekst »Načela hrvatskog ustaškog pokreta« (str. 50.–52.), proglašuje dr. Ante Pavelića hrvatskom narodu iz emigracije uoči rata, i prvih nekoliko dana rata do Poglavnikova dolaska u Zagreb (15. travnja 1941.). Izvješćuje o smjeni vlasti u Zagrebu i proglašenju NDH – stoljetnog sna većine Hrvata.

U odjeljku koji govori o školstvu, znanstvenim institucijama i kulturnom životu u NDH, Sagrak nastoji istaknuti pozitivne segmente života u NDH. Izdavačka djelatnost, koja je primjerice, bila fascinanta za ratne prilike, posebno »Hrvatska enciklopedija«. Donosi nam pregled programa zagrebačkih kina, kazališta, krugovalne postaje...

U »izvancima« iz »Hrvatskog Naroda« i »Nove Hrvatske« autor je napravio izbor članaka koji govore o zagrebačkoj svakodnevici u ratnim prilikama. Više prostora posvetio je »ljepšoj strani« života u Zagrebu, nego problemima kao što su bila opskrba stanovništva i »crna burza«.

Sagrakov pregled završava sa slomom NDH, povlačenjem ustaša i domobrana, ulaskom partizana u Zagreb i smjenom vlasti.

Na kraju knjige autor je napravio odabir zanimljivih priloga iz ovog razdoblja, npr. Poslanica dr. Ante Pavelića članovima skupljenim na Hrvatskom državnom saboru, Govor Poglavnika na zaključnoj sjednici Hrvatskog državnog sabora 28. 2. 1942., Postanak i razvitak ustaškog pokreta (elaborat zarobljenog ustaškog dužnosnika ing. Mile Rosandića, objavljeno prema knjizi Ustaše i Treći Reich dr. Bogdana Krizmana), zatim svjedočanstvo jednog preživjelog sudionika Bleiburga, koji u eseju Put u grotlo pakla iznosi svoje doživljaje i sjećanja na taj tragičan događaj.

Iz priloženog pregleda knjige Darka Sagraka Zagreb 1941.–1945. vidimo da je autor zamislio svoje djelo kao svojevrsan presjek svakodnevnog života u hrvatskoj metropoli s nužnim političkim okvirom ratnih događanja u Europi i svijetu. Osnovna ideja koju autor provlači kroz cijelu knjigu je želja da NDH prihvatimo kao hrvatsku državu nakon stoljeća provedenih pod tuđinskim vladarima, i da pokušamo odvojiti državu od ustaškog režima. Hrvatima nitko ne može osporiti pravo na državu, ali u ovom konkretnom povijesnom slučaju i povijesnim okolnostima moramo postaviti pitanje je li moguće odvajanje države od režima. Nedvojbeno je da najveći dio pučanstva Hrvatske nije imao nikakve veze s onim što je provodila ustaška politika, običan čovjek bio je zaokupljen svakodnevnim problemima i preživljavanjem u ratnom vrtlogu. Isto

tako su Hrvati 45 godina plaćali »ustaške dugove« i nosili teret nametnute krivnje. Sve su to pitanja koja zahtijevaju odgovor i reinterpretaciju u našoj historiografiji. Ipak, odgovornost prema historiografiji kao znanosti ne daje nam pravo da se upuštamo u subjektivne i pomalo ideološki obojene konstrukcije koje nemaju pokriće. Sagrao tako navodi: »Da su u redove novostvorene države hrlili svi Hrvati, zacijelo bi otupjela oštrica radikalizma, koja je eskalirala vjerojatno baš zato što je kreacija politike prepuštena uskom krugu ljudi koji su zbog svoje mučeničke prošlosti i dugogodišnjeg progonstva zaboravili na milosrđe i prigrlili metode slične fašizmu i nacionalsocijalizmu« (str. 18.).

Ostavljajući po strani takve autorove interpretacije, Zagreb 1941.–1945. je knjiga koja zaslužuje našu pozornost i potiče daljnje rasprave o toj problematici. Autor zaslužuje posebne pohvale za trud u prikupljanju slikovnog materijala, koji čini gotovo 50 posto knjige. Mnoge od fotografija su pravi rariteti (iz kolekcije Petra Dabca, sinovca poznatog umjetničkog fotografa Toše Dabca) koji čine knjigu posebno interesantnom ne samo povjesničarima, nego i svima ostalima koje zanima povijest Zagreba u razdoblju 1941.–1945.

Snježana Ružić

IVAN JURIC, Borbe i stradanja Hrvata kotara Metkovića 1918–1945, Metković 1997, 442 str.

Područje kotara Metković i čitavog donjoneretvanskog kraja oduvijek je privlačilo veliku pozornost srpskih istraživača, jer je velikosrpska politika upravo preko tog strateški iznimno značajnog, gotovo čistog etničkog hrvatskog prostora željela ostvariti svoj nikad dosanjani san o izlazu na more.

U svojim istraživanjima o prošlosti tog kraja srpski i autori koji su pisali s marksističkih stajališta uvijek su donosili jednostrani prikaz, odnosno nikada nisu donosili imena i broj stradalih Hrvata u oružanim snagama NDH i poginulim civilima, da bi se zataškali zločini četnika i partizana nad ovdašnjim hrvatskim narodom, ali su zato, s druge strane, uvijek posebno isticali žrtve stradale od Hrvata u oružanim snagama NDH, čime se željela sva krivica za stradanja i ubijanja prebaciti na NDH i ustaše, odnosno na hrvatski narod. Osim toga, srpski autori su uvijek bez ikakvih dokaza i argumenata nastojali tamošnjim Srbima pokazati da su za sva njihova stradanja u drugom svjetskom ratu krivi isključivo Hrvati i Katolička crkva. Cilj svih tih radova pisanih s puno mržnje bio je sasvim jasan – što više ocrniti Hrvate i nanijeti im osjećaj krivice, te Srbima donjoneretvanskog kraja dati smjernice za stvaranje tzv. Velike Srbije.

S obzirom na te činjenice, za hrvatsku je znanost važan svaki istraživački rad hrvatskih autora o toj problematici, a posebno ako je baziran na povijesnim izvorima i dokumentima. Među takva djela svakako spada knjiga *Borbe i stradanja Hrvata kotara Metkovića 1918–1945*, čiji je autor Ivan Jurić, objavljena 1997. godine u Metkoviću. U toj knjizi autor je želio odgovoriti srpskim i svim drugim istraživačima na njihove napade na Hrvate ovoga kraja. Autor je na temelju prikupljene arhivske građe, periodike, objavljenih dokumenata, izjava sudionika tih događaja i druge literature objektivno i bez političkih i ideoloških predznaka prikazao kotar Metković u doba prve Jugoslavije, za vrijeme drugog svjetskog rata i u prvim poratnim godinama. Težište is-